

ХРИСТО БОТЕВ - „НА ПРОЩАВАНЕ” „СВОБОДА И СМЪРТ ЮНАШКА”

Стихотворението „На прощаване” от Христо Ботев е мъжествена изповед на бореца за свобода пред майка и родина, който утвърждава разбирането, че смъртта в името на родината е подвиг, вечна слава. Само тя води по пътя към свободата. Ботевият лирически герой дава ново съдържание на възрожденския възглас: „Свобода или смърт”. Ако през Възраждането българинът е избирал между свободата и смъртта като два различни „пътя”, то за Ботев „пътят” е само един - „свобода и смърт”. Двете понятия не са противоположни, те са едно цяло, тъждествено равни са. Ето защо и героят на Ботев избира смъртта - тя е намереният път към свободата.

В лирическия увод са разкрити причините и дълбоките вътрешни подбуди на бунтовника за избора на „пътя”.

Вътрешният свят на лирическия АЗ е структуриран „антитезно”. Лирическият герой е разкъсан от силни чувства-любов и омраза. Словото му е натоварено с необикновена сила. То е свръхекспресивно, разкрива титанична воля и мъжественост. Особена е и екзистенциалната ситуация на бореца. Тя е „гранична” - избор на себе си, при това изборът предполага изпитание, смърт. Това е избор между позора и славата, робството и свободата, живота и смъртта.

В трудния момент на избора въвежда уводното поетично обръщение към майката:

*Не плачи, майко, не тъжи,
че станах азе хайдутин,
хайдутин, майко, бунтовник,
та тебе клета оставих
за първо чедо да жалиш!*

В повелителната интонация на глаголната форма „не плачи!” звучи загриженият глас на бунтовника. Долавя се желанието му да утеши тази, която му е дала живот. В сублимния миг на избора той се обръща към нея, защото му е най-свидна и мила, жадува за нейното разбиране и милост, иска прошка за неизпълнения синовен дълг. Борецът предусеща майчината мъка и болка от загубата на чедото си. Към такова разбиране отвежда и епитетът „клета” с контекстово значение злочеста, нещастна. Бунтовникът изисква от майка си да бъде силна, да надмогне личното страдание. Това всъщност е изискване за духовно родство и морална подкрепа. Майката принадлежи на дома, нейната мисия е да брани живота на децата си и да ги предпазва от „пътя” - пространство на смъртни прекеждия. В стихотворението „На прощаване” майката е „юнашка”. Образът ѝ е асоциативно обвързан с избора на „пътя” на сина-бунтовник. Така в словото на лирическия АЗ е проектиран образът на майката.

Тази посока на размисъл се подкрепя и от следващите стихове, които реализират речевия обрат „не плачи - но кълни”. Той знаково оразличава емоционалния прелом от любов към омраза. Омразата дори е по-силна, защото е насочена към поробителя. В традиционната култура майчината клетва има магическа сила. Тя обрича на смърт. Проклина се злото, безчестното, несправедливото. Насочването на майчината клетва към „турска черна прокуда” в контекста на цялостното изложение в поемата разкрива действителността в света на „родното”. Там владее злото, персонифицирано в насилственото присъствие на „турчина”. Излизането от родния дом и стъпването на „пътя” на борбата е реакция спрямо турското насилие. Животът в чужбина не е изход, нито цел за бунтовника. В чуждото пространство той е нежелан, неприет. Затова говорят стиховете: „да се скитаме/ немили, клетки, недраги!” Глаголът „скитам” поражда идейното внушение за обезсмисленото съществуване. Нито в „родното”, нито в „чуждото” е възможно истинско себеосъществуване. „Чуждото” е лишено от ценности, то не може да бъде идеал за героя на творбата, „родното” е поробено.

Бунтовникът избира „пътя” на борбата, защото е надмогнал робското

самосъзнание, победил е роба у себе си. Той живее със самочувствието на достоен и горд човек, непримирим с теглото, свободен духом. За него свободата е абсолютна ценност, висш идеал. Като син на „майка юнашка“, той с първото мляко е засукал свободолюбието, любовта към отечеството и омразата към поробителя. Епитетите „мъжко“, „юнашко“ в словосъчетанието „сърце мъжко, юнашко...“ се свързват с мъжественото, борбеното начало в живота, с воинската сила и доблест на лирическия герой.

Мрачната робска действителност властно и неотразимо зове сина на борба. Любовта към отечеството, отговорността пред дом и близки, пред род и родина, омразата към поробителя извеждат героя на „пътя“. Свят дълг за него е да се вслуша в „глас народен“ и да поведе борба срещу врага „безверни“.

Картината на смъртта предшества визията на победното завръщане, защото трагичният изход от борбата се приема за реално възможен. Той е повод за огласяване завета на бунтовника, който избира отново майка си да изпълни последната му воля. Нравствената ѝ сила е кодирана в стиховете: „Нито пък слушай, хората, /дето ще кажат за мене/,„нехрани-майка излезе.“ „Другите“, неотлъчно следващи родовия закон, се оказват чужди на борбата за свобода. Те не разбират и не приемат бунтовническия избор. Нещо повече - съдят човека, приел за своя съдба „пътя“ за свобода. За тях единствено домът определя ценностите.

В словото на майката ще оживее героичната история на загиналия брат. То ще пробуди у братята същото желание за борба срещу поробителя, каквото е имал и самият бунтовник. Те ще унаследят неговия идеал, защото ще осъзнаят значимостта му, ще бъдат посветени в борбата.

Със себеотрицанието си борецът дава пример, превръща се в образец за подражание. Не само в стихотворението „На прощаване“, но и в цялото Ботево творчество героичната смърт е необходимо условие за постигане на свободата. В саможертвата на разбунтувалия се срещу робството се сливат екзистенциалните ценности на живот и смърт. Специално внимание е отделено на стилизираното поетично изображение на смъртта. Поетът визуализира нейния лирически образ чрез сетивните усети на болезнената раздяла с живота, която изживява бунтовникът. Затова и смъртта функционира с двойствени символно-психологични значения, знаково свързани с ужаса от неизвестното, което вещае отвъдното, и с величествено-красивото при мисълта за идващата свобода. В представата на бунтовника смъртта не е нито само страшна, нито само величествена. Смесовият ѝ обем се поражда в наслагването на всички ореолни значения, които носят думите, назоваващи нейното пространство и видимите ѝ резултати: бяло ми месо по скали, по скали и по орляци, черни ми кърви в земята, в земята, майко, черната!

Драматизмът на изживяването се подсилва и от черно-белия контраст, и от пространствената опозиция горе-долу, в която смъртта е митологизирана. Духът на бунтовника изцяло се слива с имажинерния образ на свободата, идентичен с образа на родината.

Желанието на бореца братята да намерят „пушката“ и „сабята“ му е ключово за посланието на завета. Оръжието е „изковано“ от поривите и помислите на бунтовника. Ето защо тяхното търсене и намиране е своеобразна инициация. Братята съзряват, възмъжават, посвещават се на борбата за свобода, търсят средства за нейната реализация. „Пушката“ и „сабята“ са оръжията за победна битка с „врага си безверни“. Те задължават братята да накажат със смърт душманина, поругал родното.

В смисловото си разгръщане творбата представя и друг комуникативен код за предаване на завета - песента. Заветът гарантира приемствеността в борбата и се свързва с мотива за безсмъртието - вечната памет, предавана от поколение на поколение. В българската културна традиция песента се предава устно във времето и пространството, т. е. принадлежи на вечността. Песента е прослава, апотеоз на подвига. Неслучайно тя е определена като юнашка!

Визията на победното завръщане се свързва с мечтата на бунтовника за щастлив изход от борбата. Тази картина е изградена в пълен контраст с видението на смъртта.

Черно-белият графичен рисунък е заменен от цветен - багрите на цветята, на четническата униформа, на байрака. Колоритът в изображението напълно съответства на промяната в преживяването - радост, ликуване, опиянение, екстаз. Чувствата са неимоверно силни, несдържани.

Опияняващата радост на бунтовника и неудържимият му копнеж към щастие бликват с пълна сила, когато си представя, че се завръща „жив и здрав“. Анафората „жив и здрав“ внушава обичта на бореца към живота и желанието му за щастлив край на борбата. Той вижда себе си като победител, с байрак в ръка. Знаменосецът е най-достойният сред достойните, откроен със своето мъжество, сила и доблест. Разветият над родната земя байрак възвръща нейната изконно българска същност. Вниманието се съсредоточава върху описанието на бунтовниците. То носи идеята за прославата на героизма. Смесово натоварени са детайлите от описанието на борците, които на символно равнище се свързват със значение за храброст, безкористно себеотрицание и мъжество:

*под байрак лични юнаци,
напети в дрехи войнишки,
с левове златни на чело,
с иглянки пушки на рамо
и с саби-змии на кръстът.*

Четниците са посрещнати според древния обичай победителят да се закичва с лавров венец. Българската културна традиция също свързва цветята с победното завръщане. Те са дар в знак на почит, признателност, преклонение. В знаковата символика на цветята е заложена вярата в магическата сила на посланията, възприети като благослов, които се излъчват от пъстрите багри на „венеца“ и „китката“. Здравецът, например, е вечно зелен и затова е символ на живота. В победното завръщане човекът и неговото оръжие са неделими - „кичат се глави и пушки“. Заветната цел се постига с оръжие в ръка.

Синът копнее за майчината „прегръдка“ и „целувка“. Те са жестове на опрощението, знак са за безусловното приемане на избора, а не само израз на радостта от срещата. „Прегръдката“ и „целувката“ на „майка юнашка“ сменят породеното напрежение от неизпълнения синовен дълг на „първо чедо“.

Във визията на победното завръщане заедно с бунтовника неизменно присъства и неговото либе. Сълзите най-ярко изразяват силата на любовното чувство. „Кървавата“ ръка обаче, с която борецът прегръща своята любима, е своеобразен сигнал за прекъсване на щастливото видение. Фикционалният празник е прекъснат и лирическият изказ се завръща към реалните „параметри“ на комуникативната ситуация.

Във финала на стихотворението „пътят“ е определен със своите реални, конфликтни стойности: „пътят е страшен, но славен“. „Страшен“ е, защото е раздяла с дом и близки, защото е непознат, неутъпкан, пълен с изпитания. „Страшен“ е, защото води до явна смърт - смърт в „първа младост“. И в същото време е „славен“ - гради нова ценностна система у човека, която води към свободата и безсмъртието. След смъртта идва вечният живот в народната памет. За този вечен живот копнее бунтовникът: „да каже нявга народът: умря сиромаш за правда, за правда и за свобода...“

Във финала на творбата е разкрито най-съкровено желание на бореца. Той жадува да бъде разбран, народът да осъзнае смисъла на неговото дело. Само тогава ще дойде признанието, подвигът ще увенчае саможертвата, бунтовникът ще постигне безсмъртие.

„На прощаване“ е творба, която възвеличава подвига и утвърждава идеята за духовното безсмъртие, но без да крие драмата на бореца, обрекъл се жертвено на своя свят идеал - свободата.